

افغانستان آزاد – آزاد افغانستان

AA-AA

چو کشور نباشد تن من مباد / بدین بوم و بر زنده یک تن مباد
همه سر به سر تن به کشتن دهیم / از آن به که کشور به دشمن دهیم

www.afgazad.com

afgazad@gmail.com

Political

سیاسی

نویسنده: والننتین کاتاسانوف* (Valentin Katasonov)

برگردان: ا.م. شیری

۳۱ دسمبر ۲۰۲۲

جهشی که تاریخ از آن بی خبر است

اولین برنامه پنج ساله در اتحاد جماهیر سوسیالیستی شوروی ۹۰ سال پیش به پایان رسید

سال‌هاست که واژه جهش را از زبان مسئولین می‌شنویم، اما هیچ گاه پیشرفتی حاصل نشده و نیست. علاوه بر این، سرعت توسعه اقتصادی روسیه به کمتر از میانگین جهانی رسید. طبق گزارش صندوق بین‌المللی پول، سهم روسیه در تولید ناخالص داخلی جهان در سال ۱۹۹۲ حدود ۵ درصد بود. تا سال ۲۰۰۵، به ۳.۶۸ درصد کاهش یافت. در پایان سال ۲۰۲۱ - ۳.۰۷٪ و تا پایان سال ۲۰۲۲، انتظار می‌رود که به طور قابل توجهی کمتر از ۳٪ (به احتمال زیاد، حدود ۲.۷٪) برسد.

در دهه ۱۹۹۰، روسیه روی ریل سرمایه‌داری وابسته قرار گرفت. این کشور به یک «اقتصاد لوله» تبدیل شده است که به کشورهای توسعه‌یافته اقتصادی غرب خدمت می‌کند. خروج از ریل سرمایه‌داری وابسته برای روسیه دشوار بود، اما تقابل جدی بین روسیه و غرب جمعی که پس از ۲۴ فبروری ۲۰۲۲ آغاز شد، به آن فرصت داد تا جایگزین را در تاریخ خود بجوید.

۳۱ دسمبر، ۹۰ سال از اتمام نخستین برنامه پنج ساله در اتحاد شوروی سپری می‌شود. با آغاز اولین برنامه در اول

اکتوبر ۱۹۲۸ صنعتی شدن شوروی شروع شد و محرک اصلی آن یوسف ستالین بود.

ایده برنامه‌ریزی بلندمدت اقتصاد شوروی از اوایل دهه ۱۹۲۰ مطرح بود. در ۲۲ فبروری ۱۹۲۱، کمیسیون برنامه‌ریزی دولتی زیر نظر شورای کار و دفاع جمهوری سوسیالیستی فدراسیون روسیه شوروی با حکم شورای کمیسرها خلق تأسیس گردید. برنامه دولتی فدراسیون روسیه شوروی «برای توسعه یک برنامه اقتصادی ملی یکپارچه بر اساس طرح برق‌رسانی مصوب کنگره هشتم شوراها و برای نظارت کلی بر اجرای این طرح ایجاد شد». چنین تصور می‌شود که برنامه‌ریزی از لحظه تأسیس کمیته برنامه‌ریزی دولتی فدراسیون روسیه شوروی مطرح شد. با این حال، کمیته دولتی برنامه‌ریزی اولیه تا حدودی شبیه به وزارت توسعه اقتصادی امروزی بود که آن هم مدعی برنامه‌ریزی است. در واقع، این یک پیشنهاد بود و از همه شرکت‌کنندگان در فعالیت‌های اقتصادی دعوت می‌شد تا هنگام تصمیم‌گیری از تخمین‌های پیشنهادی این بخش به عنوان «راهنما» استفاده کنند. همچنین، برنامه‌ریزی دولتی اتحاد شوروی در دوره نپ (سیاست نوین اقتصادی)، هر سال برای سال بعد ارقام به اصطلاح کنترولی تهیه می‌کرد که قرار بود در خدمت تمام بخش‌های اقتصاد ملی باشد.

در کنگره پانزدهم حزب کمونیست اتحاد شوروی (بلشویک) در دسامبر ۱۹۲۷، نکات زیادی در مورد برنامه‌ریزی مشخص شد. کنگره قطعنامه مبنی بر «دستورالعمل‌های تنظیم برنامه پنج ساله اقتصاد ملی» را تصویب کرد. ارقام و اهداف برنامه‌ریزی مشخصی نداشت. دستورالعمل‌ها حاوی مجموعه اصول برنامه‌ریزی بودند. پیشنهاد شده بود مسائل اصلی صنعت و کشاورزی، صنایع سنگین و سبک، تولید و مصرف به عنوان مواضع ستراتیژیک حل شود. به منظور تجدید ساختار برنامه‌ریزی اقتصادی ملی، رهبری حزب، دولت و شخص ستالین یک وظیفه فنی نسبتاً واضح برای کمیته برنامه‌ریزی دولتی اتحاد شوروی، شورای عالی اقتصاد ملی و سایر ارگان‌های مدیریت اقتصاد کشور تعریف کردند. اول- این امر ابتداء باید در پیوند با ستراتیژی صنعتی شدن کشور، به مهمترین ابزار اجرای این ستراتیژی تبدیل شود. دوم- برنامه‌ریزی نباید به چشم‌انداز یک ساله محدود شود. بلکه باید به سمت برنامه‌ریزی پنج ساله رفت و برنامه پنج ساله را به سالانه، فصلی و حتی ماهانه تقسیم کرد.

سوم- برنامه‌ریزی باید به دستورالعمل تبدیل شود و اجرای برنامه الزامی شود. چهارم- برنامه‌ریزی باید «دقیق» و «چند وجهی» باشد. طرح‌های کمیساریاهای خلق، رهبران مؤسسات و بنگاه‌ها زیر مجموعه‌های طرح ملی محسوب می‌شوند. طرح ملی علاوه بر چند وجهی بودن، باید شامل بُعد مکانی (طرح‌های جمهوری‌های اتحادیه و مناطق و جمهوری‌های خودمختار) باشد.

پنجم- برنامه‌ها باید عمدتاً متشکل از شاخص‌های طبیعی و فزیک باشند. شاخص‌های هزینه‌ای نقش حمایتی دارند. در ۳۰ دسامبر ۱۹۲۷، هیأت رئیسه کمیسیون مرکزی برنامه‌ریزی بلندمدت در کمیته برنامه‌ریزی دولتی اتحاد جماهیر شوروی به ریاست گلب کرژیزانوفسکی، رئیس کمیسیون برنامه‌ریزی دولتی و معاونان، گریگوری گرینکو و استانیسلاو استرومیلین تشکیل گردید. هیأت رئیسه برنامه‌ریزی دولتی تصمیم گرفت یک برنامه پنج ساله در دو نسخه اولیه (حداقل) و مطلوب (حداکثر) تهیه کند. قابل ذکر است که با وجود آغاز برنامه پنج ساله اول، نسخه نهایی آن هنوز تصویب نشده بود. در ۳ نومبر ۱۹۲۸، هیأت رئیسه کمیسیون برنامه‌ریزی دولتی، با بررسی گزارش گرینکو، پیشنهاد کرد که نسخه اولیه تا ۱۵ دسامبر نهایی شود. در همین حال، شورای عالی اقتصاد به ریاست والرین کویبیشف بر لزوم تمرکز روی گزینه بهینه به عنوان مبنا اصرار داشت. حصول این امر با تصمیمات پلنوم نومبر (۱۹۲۸) کمیته مرکزی حزب کمونیست اتحاد شوروی (بلشویک) مبنی بر تقویت بیشتر رشد صنایع سنگین، افزایش قابل توجه بهره‌وری نیروی کار در صنعت و کاهش قابل توجه هزینه‌های تولید تسهیل شد. شورای عالی اقتصاد تا اواسط دسامبر ۱۹۲۸

نسخه برنامه بهینه را اصلاح کرد و ارقام کنترولی را بیشتر افزایش داد: رشد کل صنعت- ۱۶۷٪، صنایع سنگین- ۲۲۱٪ (در مقابل ۱۵۰.۲٪)، صنایع سبک- ۱۳۰٪ (در مقابل ۱۲۱.۴٪).

در ۲۳ اپریل ۱۹۲۹، دولت (شورای کمیسره‌های خلق اتحاد شوروی) دو نسخه از برنامه پنج ساله را مورد بررسی قرار داد: نسخه بهینه تهیه شده توسط تیم شورای عالی اقتصاد و نسخه اصلی تهیه شده توسط تیم برنامه‌ریزی دولتی. قابل ذکر است که آلکسی رایکوف، صدر شورای کمیسره‌های خلق اتحاد شوروی با هر دو برنامه مخالفت کرد. او پیشنهاد کرد که نه با برنامه پنج ساله، بلکه با یک برنامه دو ساله شروع کند و توسعه کشاورزی را به عنوان اولویت اصلی برنامه دو سال پیشنهاد کرد تا متعاقباً از طریق صادرات غلات و سایر محصولات کشاورزی، ارز مورد نیاز صنعتی شدن دریافت شود. ایده رایکوف مورد حمایت قرار نگرفت. نسخه بهینه برنامه پنج ساله شورای عالی اقتصاد ملی با اکثریت آراء تصویب گردید.

هر دو نسخه برنامه پنج ساله برای بحث به شانزدهمین کنفرانس حزب در اپریل ۱۹۲۹ موکول گردید. رایکوف، کرژیزانوفسکی و کویبیشف در باره آن‌ها نقطه‌نظرات خود را بیان نمودند. هر کدام از دیدگاه خود دفاع کردند. کنفرانس از دیدگاه کویبیشف، یعنی بهترین نسخه برنامه پنج ساله حمایت کرد. یکی از مخالفان پرشور نسخه بهینه این طرح (و تا حدی حتی نسخه اصلی) نیکولای بوخارین بود. او با تصمیم پلنوم اپریل (۱۹۲۹) کمیته مرکزی حزب کمونیست اتحاد شوروی (بلشویک)، از سمت سردبیری روزنامه پرودا که از طریق آن با هر دو نسخه این طرح مبارزه می‌کرد، برکنار شد.

سند نهائی با عنوان «برنامه پنج ساله اقتصاد ملی برای دوره ۱۹۳۲/۱۹۳۲-۱۹۲۹/۱۹۲۸ در کنگره سراسری شوراهای اتحاد شوروی که از ۲۰ تا ۲۸ مه ۱۹۲۹ برگزار شد، تصویب گردید (یعنی تقریباً ۸ ماه پس از شروع رسمی برنامه پنج ساله).

درباره چگونگی اجرای برنامه پنج ساله اول، بسیار گفته و نوشته شده است. از جمله در کتاب من به نام «اقتصاد ستالین» (مسکو: مؤسسه تمدن روسیه، انتشارات اکسیژن، ۲۰۱۶). این برنامه پنج ساله در مدت ۴ سال و ۳ ماه تا ۳۱ دسمبر ۱۹۳۲ قبل از موعد تعیین شده اجراء شد. اما در اینجا سوالات زیادی مطرح می‌شود: آیا ممکن است نه تنها کرژیزانوفسکی (مدافع نسخه اصلی طرح) حتی کویبیشف (طرفدار نسخه مصوب بهینه برنامه) نیز اشتباه کرده باشد؟ آیا کویبیشف و تیمش امکانات بسیج اقتصاد کشور را دست کم گرفتند؟ بر اساس شاخص‌های آماری، می‌توان گفت که این برنامه از بسیاری جهات به طور کامل اجراء نشد. زیرا، رشد صنعتی ۲۳۰ درصد برنامه‌ریزی شده بود، اما در واقع ۲۴۴ درصد اجراء شد و در صنایع سنگین، این طرح بیش از حد تعیین شده انجام شد؛ حجم واقعی تولید صنعت در سال ۱۹۳۲ به ۱۰۸ درصد از برنامه رسید. سهم صنایع سنگین از حجم کل تولیدات صنعتی در ابتدای شروع برنامه پنج ساله ۴۴.۴ درصد بود و بر اساس برنامه پنج ساله قرار بود به ۴۷.۵ درصد افزایش یابد. رقم واقعی در سال ۱۹۳۲ ۵۴.۱ درصد بود و از بسیاری جهات به دلیل توزیع مجدد منابع به نفع صنایع سنگین که وظایف اولویت‌دار صنعتی شدن دیکته کرده بود، طرح ناقص اجراء شد.

منتقدان اقتصاد شوروی از واقعیت چنین عدم تحقق برنامه پنج ساله برای اثبات شکست آن استفاده می‌کنند. اما روشن است، که هیچ شکستی در کار نبود، بلکه جهش بی‌سابقه‌ای رخ داد که در نتیجه آن اتحاد جماهیر سوسیالیستی شوروی به دومین اقتصاد جهان تبدیل گردید. ی. ستالین گزارش خود به پلنوم مشترک کمیته مرکزی و کمیسیون کنترول مرکزی حزب کمونیست بلشویک‌ها در ۷ جنوری ۱۹۳۳ را به جمع‌بندی نتایج اجرای اولیه برنامه پنج ساله اختصاص داد. پاسخ

مفصلی به بدبینان داخلی و خارجی داد که نمی‌خواستند بپذیرند برنامه پنج ساله به یک انقلاب خلاق تبدیل شده است. ستالین در بخش پایانی گزارش، چند نتیجه‌گیری با ماهیت ایدئولوژیک تدوین کرد:

۱- «نتایج برنامه پنج ساله این ادعای رهبران بورژوائی و سوسیال دمکرات را مبنی بر این که برنامه پنج ساله یک خیال‌واهی، بیهوده و یک رؤیای غیرقابل تحقق است، باطل کرد...»

۲- نتایج برنامه پنج ساله این «باور» معروف بورژوائی را که طبقه کارگر قادر به ساختن چیزهای جدید نیست، بلکه فقط قادر به نابودی کهنه است، در هم شکست. نتایج برنامه پنج ساله نشان داد که طبقه کارگر به همان اندازه که قادر است چیزهای جدید بسازد، می‌تواند پدیده‌های کهنه را هم از بین ببرد.

۳- نتایج برنامه پنج ساله تز سوسیال دموکرات‌ها مبنی بر غیرممکن بودن ساخت سوسیالیسم در یک کشور را در هم شکست. نتایج برنامه پنج ساله ثابت کرد که ساختن یک جامعه سوسیالیستی در یک کشور کاملاً ممکن است. زیرا، پایه اقتصادی چنین جامعه‌ای در اتحاد جماهیر سوسیالیستی شوروی ساخته شده است.

۴- نتایج برنامه پنج ساله این ادعای اقتصاددانان بورژوا را مبنی بر این که نظام اقتصادی سرمایه‌داری بهترین نظام است و هر نظام اقتصادی دیگری در برابر مشکلات توسعه اقتصادی شکننده و ناتوان از آزمون است، باطل کرد. نتایج برنامه پنج ساله نشان داد که نظام اقتصادی سرمایه‌داری غیرقابل تحمل و شکننده است، که اکنون دوره کهنلت خود را می‌گذراند و باید جای خود را به نظام اقتصادی دیگر، بالاتر، شورائی و سوسیالیستی بدهد. اقتصاد سوسیالیستی تنها نظام اقتصادی است که از بحران نمی‌ترسد و قادر است بر مشکلاتی غلبه کند که سرمایه‌داری از حل آن‌ها عاجز است. این، نظام اقتصادی شوروی است...»

برگرفته از: [بنیاد فرهنگ ستراتیژیک](#)

۹ دی- ۱۴۰۱

* - پروفیسور، دکتر علوم اقتصادی، مدیر مرکز پژوهش‌های اقتصادی «شاراپوف» فدراسیون روسیه